

Todor Kruševac

OSNIVANJE I PRVE GODINE »BOSANSKE VILE«

Pokrenuta u Sarajevu samo nekoliko godina po austrougarskoj okupaciji, »Bosanska vila« se kao književni list održala i bez prekida izlazila blizu tri decenije (1885-1914). Njen uspeh iznenađuje i čini se utoliko neobičniji što je u to vreme vek književnih listova i u našim razvijenim sredinama bio bi po pravilu znatno kraći. Izgleda po svemu da su upravo izuzetne izdavačke prilike dale ovom bosanskom listu neka specifična obeležja po kojima je postao prodoran, a tim i popularan u javnosti. Jedna od ovih osobenosti, važnija od svih drugih, pokazuje jasno da »Bosanska vila« zahvaljuje svoj dugi vek pre svega prisnoj povezanosti koju je od prvih dana, izlazeći pod nepovoljnim političkim prilikama, znala da uspostavi sa širokim krugom čitačke publike.

Usmerena na osnovni programski zadatak, »Bosanska vila« je od početka nastojala da skromnim književnim pokušajima i, naročito, objavljivanjem narodnih umotvorina i svakovrsne pouke zadovolji ukus svojih čitalaca i da ih, proširujući im krug, zainteresuje za knjigu i književnost. Ali svoj uspeh ona je ujemčila još više time što se glasno čula i u prvo vreme, kada je javna reč bila pridušena, progovarala narodnim jezikom i u isto vreme preporučivala sve ono što čuva otporni duh u narodu, a kako je uz to propovedala i misao narodnog jedinstva i sloge, opirala se u svakoj prilici zvanično forsiranoj ideji o nacionalnom bosanstvu. Ovim i sličnim putevima ona je dugo vršila pionirski posao na književnom i kulturnom polju.

Uporedo sa svojim čitocima »Bosanska vila« se i sama razvijala i od lista sa skromnim književnim pokušajima postala na kraju jedan od najuglednijih jugoslovenskih književnih listova. A povezanost sa širim čitalačkim krugom omogućila joj je da se ukoreni u narodu i da postane traženi list, pa prema tome i list sposoban da izdrži sve prepreke i progone upravljača.

Značaj »Bosanske vile« uočavali su i njeni savremenici i u više prilika ukazivali na krupnu ulogu koju ona ima u kulturnom životu bosanskih Srba pod austrougarskom vladavinom, a takode je i na dve javne proslave, povodom desetogodišnjice i dvadesetpetogodišnjice lista,

odana hvala i zaslužno priznanje njenim osnivačima i urednicima.¹ Nema sumnje, za Sarajevo i cjelu Bosnu i Hercegovinu osobito je značajna »Bosanska vila«, jer predstavlja, za ceo jedan vremenski period, vidan spomenik o našim kulturnim težnjama i nastojanjima u kojima i sama aktivno učestvuje i o njima ostavlja dragocene tragove na svojim stranicama. Posebno, ona je bila i stožer — neko vreme čak i jedini — oko koga je nastajao i razvijao se moderni književni rad, tako da za proučavanje tog razvojnog puta sadrži izvorni materijal prvog reda. Sve ovo pokazuje da će se u celosti održati opšti sud koji su o »Bosanskoj vili« dali još njeni savremenici.

Ali, pored pohvalnog opšteg suda, izrečene su tada o »Bosanskoj vili« i neke ocene koje pomnija istraživanja neće u svemu potvrditi. Tako je, na primer, potcenjena njena uloga u pogledu unošenja novih književnih shvatanja i struja, iako se zna da je upravo »Vila« još uoči balkanskih ratova okupljala među svojim saradnicima, pored srpskih, sve više i mlade hrvatske pisce predstavnike našeg modernizma, što je V. Gligorić u svom skorašnjem eseju »Putevi u bespuća« potpunije izneo i objasnio (»U vihoru«, Beograd 1962.). Ne može se održati ni prošireno mišljenje da je »Vila« isprva bila etnografsko-folklorni list, kad se jasno vidi da je i tada negovala umetničku pripovetku i pesmu.

Iz ovog razloga »Bosanska vila« kao važno kulturno nasleđe zaslužuje da se поближе осветли put kojim je išla i tim olakša pravilnije sagledanje književnog razvoja u ovim krajevima. Ovim prilogom, vremenski ograničenim na kratak početni period, čini se prvi pokušaj u tom pravcu.

PRILIKE U VREME OSNIVANJA LISTA

Iznenaduje, zaista smelost sa kojom je grupa mladih prosvetnih radnika prišla osamdesetih godina prošlog veka pokretanju i izdavanju »Bosanske vile« u Sarajevu i pored toga što je sam list, svojim kontinuiranim izlaženjem u relativno dugom periodu, postigao redak uspeh i za razvitak književnog rada u Bosni i Hercegovini stekao neocenjivih zasluga. Taj uspeh, svakako neočekivan, kao da je poticao i na mahove izbijao iz silnih nevolja s kojima se list od početka nosio. Jer za ovu ili sličnu kulturnu aktivnost vreme je, očigledno, bilo malo pogodno, kako zbog opšte zaostalosti u kojoj se narod nalazio, tako i zbog teškog političkog stanja koje je stvarao i nametao okupacioni režim. A okolnost da u celoj zemlji nije postajao nijedan književni ili bar zabavno-poučni list, što osnivači navode kao gotovo jedini podsticaj za akciju, odražavala je pre slabost i nemoć bosanske sredine u tom momentu nego što je pružala istinsko ohrabrenje za osnivanje lista.

1. S. Kaluderčić: U slavu »Bosanske vile« (»Bos. vila«, XI, 2, 1896); J. Skerlić: »Bosanska vila« u 1908. (»Srpski književni glasnik«, XXII, 3, 1909); D. Mitrinović: Za naš književni rad (»Bos. vila«, XXV, 1—2, 1910); Dr V. Glušac: Značaj »Bosanske vile« za Bosnu i Hercegovinu (»Bos. vila«, XXV, 23—24, 1910); V. Corović: O dvadesetpetogodišnjici »Bosanske vile« (»Bos. vila«, XXVII, 1, 1912) itd.

Da se u Bosni u to rano vreme jedva mogla osećati potreba za književnim listom, pokazuje već letimičan pogled na stanje opšte prosvetčenosti i kulture. Pismenost je mala i neznatna, tek u početnom razvoju, a nedovoljan broj škola govori sam po sebi da će proces opismenjavanja teći sporo i biti ograničen na uske krugove. Široka oblast kulture je posve zanemarena, nerazvijena, i ukoliko se u pojedinim delatnostima naziru prvi skromni pokušaji, oni se sa zvanične strane više ometaju nego što podstiču. Ne postoje nikakva društva ili ustanove koje bi pomogle list ili mu svojom organizacijom bile ma u kom vidu od koristi. Štampa je ograničena na par beznačajnih prorežimskih listova, dok se o naučnom i umetničkom radu ne može ništa određenije reći. Nema ni prave književnosti, na koju će se čekati još nekoliko godina, do pojave prvih domaćih pisaca sa neospornim, potvrđenim književnim glasom. Pisanjem se bave retki pojedinci, koji šalju kraće priloge u dečije listove ili objavljuju narodne umotvorine i daju skromne opise ponekih starina i narodnih običaja. Oni se uskoro okupljaju oko »Bosanske vile« i postaju njeni prvi saradnici iz ovih krajeva, iako će redigovanje njihovih tekstova zadavati urednicima dosta brige i truda.

I razumljivo, osnivači će biti suočeni sa nepovoljnostima zaostale sredine već na prvom koraku, čim pokušaju da za list obezbede ne samo saradnju već i neophodna materijalna sredstva.

Još manje je političko stanje u zemlji bilo pogodno za pokretanje i izdavanje »Bosanske vile«. Znali su to osnivači i već unapred naslućivali da sa srpskim listom, makar i beletrističkim, neće ugoditi režimu, u čemu ih ni relativno lako dobijanje koncesije nije obmanjivalo. Ta susretljivost, primljena svakako sa olakšanjem, nije bila u stanju da stvori iluziju kod osnivača, kad im je u živom sećanju morala biti žalosna sudbina koju je prije nekoliko godina doživeo profesor Pavle Jovanović pokrećući »Trebević«, prvi zabavno-poučni list u Sarajevu. Sa svojom akcijom on je, istina, zapao u vrtlog oružanog narodnog ustanka i stradao pod udarom jednog izuzetnog zbivanja, što nije verovatno da će se dogoditi i osnivačima novog lista. Ali političke prilike u zemlji, ma koliko u međuvremenu izmenjene, nisu nikog ostavljale u sumnji kakva je javna reč moguća i dopuštena.

Okupacioni režim se pod Kalajevim vodstvom postepeno učvršćivao i, zahvaljujući brižljivo građenom apsolutističkom upravnom sistemu, osećao već bezbednim od ma kakvog iznenađenja, sposoban da u korenu uguši svaku pojavu otpora. Primivši posle hercegovačkog ustanka haotično stanje u nasleđe, on je od prvog dana nastojao da pomoću odlučnih mera strogom primenom zakona normalizuje prilike u zemlji, ne izbegavajući pri tom da u raznim prilikama odobrovolji narod sitnim ustupcima, koji će otupljivati, pa i slamati njegovu zlovolju prema stranoj vladavini. Uspeh nije izostao, prestali su bojni poklici u narodu, zemlja je još jednom pacificirana.

Stabilan i sa gotovo potpunom kontrolom javnog života, Kalajev režim se uskoro našao u položaju da, taktiziranjem u odnosu na postojeće narodne grupe, počne pripremati teren za svoju čuvenu politiku

bosanske izolovanosti, po kojoj će i ostati najviše poznat u javnosti. Nastao je dugi period, završen tek Kalajevom smrću (1903), u kome je sa zvanične strane forsirana svim sredstvima misao o zasebnoj bosanskoj narodnosti i s tim u vezi proganjano sve što joj se opiralo ili stajalo na putu. Bilo je, međutim, jasno od početka, a to je na kraju i preovladalo, da za stvaranje bosanske nacije nisu, još od prvog austrijskog vremena, postojali neophodni politički uslovi: bosanski Srbi i Hrvati, okrenuti već rano prema svojim sunarodnicima u susednim zemljama i s njima neodvojivo povezani osećanjem jedinstva, opirali su se na razne načine zvaničnoj ideji bošnjakluka.

Stojeći na narodnim pozicijama, »Bosnaska vila« se od prvog broja suprotstavljala, koliko je bilo moguće, političkoj misli bosanstva, za koju se angažovao Kalaj sa celim upravnim aparatom. Iako samo beletristički list, ona je raznim putevima, često zaobilaznim, izražavala pridušeni narodni otpor, zbog čega je navukla gnev vlastodržaca i bila dugo izložena raznim progonima. Ta borba, često za sam opstanak lista, trajala je gotovo dvije decenije, sve do Kalajeve smrti.

Nema sumnje, samo preduzimljivi mladi ljudi, poneti mlada-laćkom snagom i optimističkim shvatanjem, mogli su imati smelosti i odvažnosti da pod ovako nepovoljnim prilikama pristupe osnivanju »Bosanske vile«.

NEUSPELI POKUŠAJ POD IMENOM »VRELO BOSNE«

Dok se politički list u ovo rano vreme, a i mnogo kasnije, mogao pokrenuti samo ako se izdavač obavezao da će smer i pravac lista udešavati isključivo prema potrebama vlastodržaca,² samo osni-vanje »Bosanske vile«, kao beletrističkog lista, nije naišlo kod vlasti na ozbiljnije prepreke: izdavačka koncesija je dobijena, uglavnom uz uobičajena ograničenja, čim su ispunjene neke formalnosti. Ovo bla-gonaklono postupanje nastalo je otuda što, po shvatanju upravljača, beletristički list bez političkih tendencija ne samo da je po prirodi stvari bezopasan već je i poželjan, jer svojim postojanjem može poslu-žiti kao vidan dokaz o konsolidovanju novog stanja. Ali je, bestraga iščezla ova susretljivost, cim se režim uverio da i kroz beletristički list provejava duh suprotan njegovim koncepcijama.

Pa ipak, osnivanje »Bosanske vile«, iako neometano od vlasti, nije u svemu teklo prema planu koji su u prethodnim razgovorima

2. Zajedničko ministarstvo javlja 19. avgusta 1884. Zemaljskoj vladi da u pogledu odobrenja koncesije sarajevskom građaninu Risti D. Besaroviću za izdavanje jednog političko-ekonomskog lista, štampanog ćirilskim slovima, nema ništa protiv toga da se list nazove »Javnost«, kao ni da se redakcija prenese na Popovića Vackog, a zatim dodaje: »Den Letztgenannten wolle die E. E. nach der Antritt den Redaktion über die Gattung welche das Blatt in politischen Beziehung einzunehmen haben wird, die notwendigen Andeutungen machen« (Drž. arhiv Sarajevo, pov. zaj. min. br. 722 Pr. BH/1884). I pored priprema, list nije pokrenut, našto su verovatno imali uticaja i pomenuti »potrebni nageveštaji«.

stvorili mladi učitelji srpske osnovne škole u Sarajevu. Od priprema izvršenih za prvi osnivački pokušaj poznate su dosad samo neke pojedinosti, uostalom vrlo značajne, koje je u jednom slikovitom zapisu povodom proslave desetogodišnjice lista ostavio urednik Nikola Kašiković (*»Bos. vila«*, XI, 2, 1896, 21-23). One su pisane po sećanju, pripovedački živo u narodnom tonu, i kao svedočanstvo jednog aktivnog učesnika u događajima dobijaju pravu vrednost kada se osvetle i potpune podacima iz pisanih savremenih dokumenata.

U svoje kazivanje o prvom pokušaju osnivanja književnog lista Kašiković unosi toplinu i vedrog raspoloženja kakvo nas obično obuzima kad iz daljine, zadovoljno, sagledamo neki uspešno pređeni put. On navodi, po sećanju, kako su se na sarajevskoj srpskoj školi našla odjednom četvorica učitelja iz raznih krajeva, pored njega rođenog Sarajlije, još Vrščanin Božidar Nikašinović, Somborac Stevo Kaluderić i Zagrepčanin Nikola Šumonja. Vrlo mladi i ambiciozni, manjeviše drugovi iz skorašnjeg dakovanja, oni su se sada, posle okupljanja na istoj školi, osobito pazili i među sobom slagali, dogovarajući se redovno o svemu važnijem. »Školu smo započeli« — priseća se Kašiković — »odmah prvih dana meseca septembra, jer onda ne bijaše da učitelj ne smije u školu dok ne dobije potvrdu« (c. n. str. 21). U školi su agilno radili i svojim trudom postigli zavidan uspeh, a osim toga su, kao oduševljeni narodni prosvetitelji, ponešto već pisali i svoje priloge objavljivali u vojvođanskim listovima. »Svaki nas je znao zametnuti perom i po što god našavrcati, pa nam bijaše krivo da moramo te radove slati u daleki svijet, a još krivlje, jer Srpstvo u ovijem krajevima nema svoga stožera, svoje trnke, oko koje bi se okupljale vrijedne pčelice« (str. 22).

Lako se može shvatiti da je iz ovih i sličnih težnja ponikla uskoro misao o izdavanju jednog srpskog lista u Sarajevu i što dalje sve jače zagrevala preduzimljive mlade učitelje. Ona je dobila konkretniji oblik u živim razgovorima koje su među sobom povel i, pretresavši mnoga pitanja, uspjeli brzo da se sporazumiju o svemu što im je izgledalo važno za izdavanje lista. Radilo se prije svega o vrsti lista, zatim o njegovom imenu, programu, uredniku i, naročito, izdavačkoj koncesiji, dok su u ovim prethodnim razgovorima pitanja saradnje i materijalnih sredstava za list, kako izgleda, potisnuta u drugi plan, dok se ne sazna kakav će stav prema celoj akciji zauzeti Zemaljska vlada.

Kašiković pripoveda kako su osnivači pretresali pojedina pitanja i o njima potom donosili zaključak. Da ne bi »bacali granu na put« Čika Jovinom »Nevenu«, »Golubu« i »Srpčetu«, oni su napustili misao o izdavanju jednog dečjeg lista, što im je u početku izgledalo kao najprikladnije, i rešili da pokrenu list za narod, bez obzira na uzrast. U pogledu imena odbačeno je sa obrazloženjem više kombinacija, kao »Gusle«, »Balkan«, »Srbin«, pa je najzad usvojen naziv »Vrelo Bosne«, kako bi se već iz imena lista videlo da izlazi u ovim krajevima. Posle dužeg nagovaranja primio se za urednika N. T. Kašiković, jedini Bosanac i najstariji od svih, a zatim su sporazumno odredili da kao vlasnika

prijave učiteljski zbor srpske škole u Sarajevu. Sastavivši još ukratko program, ostalo im je na kraju da se pismeno obrate Zemaljskoj vladi i od nje zatraže odobrenje za izdavanje srpskog književnog lista u Sarajevu.

Nije neobično ako se pri sećanju ne navode tačni datumi, jer se oni teško pamte i lako zaboravljaju, a ponekad se njihovoj tačnosti i ne pridaje neki značaj. Nešto slično dogodilo se ovde i Kašikoviću, koji posle deset godina ne zna više tačno kada je Zemaljskoj vladi podneta prva molba za osnivanje lista, iako svoje kazivanje počinje rečima koje treba da otklone svaku sumnju: »Sjećam se kao da je juče bilo«. Dok je to po njegovom pričanju bilo negde u septembru 1885, iz arhivskog materijala,³ međutim, vidi se posigurno da je prva molba datirana i predana vlastima još 13. juna 1885, dakle nekoliko meseci ranije. Do zabune je verovatno došlo iz razloga što je u septembru iste godine odista predana nova, druga molba, dopunjena prema zahtevima koje je ranije postavila Zemaljska Vlada, na osnovu koje je u stvari i dobijena koncesija za list.⁴

Posle ove ispravke, ne izgleda verovatno da je u prvom pokušaju osnivanja lista sudjelovao i N. Šumonja, koji je, završivši 1885. učiteljsku školu u Karlovcu, potkraj leta iste godine došao za učitelja u Sarajevo i zatim, u septembarskim dogovorima, bio zaista jedan od glavnih učesnika u osnivanju lista.

S druge strane, ne može ni najmanje sumnje biti u Kašikovićovo kazivanje o nameri osnivača da pokrenu list pod imenom »Vrelo Bosne«, jer je to podatak koji se pamti i ostaje dugo u sećanju, iako Zemalj-

3. Drž. arhiv Sarajevo. pov. prep. zaj. min. br. 700 Pr. BH/1885. — Nisam uspeo pronaći original prve molbe, koja se verovatno nalazi u još nesredenom arhivu vladina komesara za glavni grad Sarajevo, preko koga je išla prepiska između Zemaljske vlade i osnivača, ali su njeni važniji stavovi rekapitulirani u dopisu Zemaljske vlade br. 25480/I od 9. oktobra 1885, kojim je, povodom druge molbe, zatražila od Zajedničkog ministarstva ovlašćenje za izdavanje koncesije. Ni ostale pominjane molbe ne nalaze se u ovom arhivskom materijalu.

4. U pozdravnom govoru »U slavu Bosanske vile« na proslavi deseto-godišnjice, Stevo Kaluderčić, takode jedan od osnivača, opisuje jesenji dogovor i, ne spominjući raniji pokušaj, tvrdi da se tek tada rodila misao o pokretanju »Bosanske vile«: »Sjećam se dobro: bila je jesen već u veliko. Kiša je padala. Gusta tama pokrila bijaše Sarajevo. Oblaci nasjeli na Trebević, valjda da sebi olakšaju teret — a može biti zlobni, htjedoše: da nam uskrate — ma i trenutno — poglede na njegov ponosni i dostojanstveni izgled (...) Baš u tom mutnom vremenu, u malenoj izbici sjedila su četiri učitelja sarajevska: (...) Trenutak je to bio: pun ozbiljnosti, pun značaja, pun srpskoga dostojanstva. I valjda, samo duh posestrime vile, koji je Srbinu i u dobru i u zlu na pomoći se nalazio, — samo taj duh, je valjda, i u ovom času zadahnuo ova četiri srpska učitelja, te svi jednom mišlju opojeni, izrekoše: da bi trebalo pokrenuti u Sarajevu srpski zabavno-poučni list« (»Bos. vila«, XI, 2, 1896, 23—24).

Očigledno je da Kaluderčić misli samo na odgovor u jesen 1885, koji je urodio plodom i da, zanemarujući raniji pokušaj, poentira slikovito događaj tvrđenjem da je tek tada izrečena misao o pokretanju lista.

ska vlada u svom dopisu Zajedničkom ministarstvu govori samo o »Bosanskoj vili«, zanemarujući pri ponovljenoj molbi prvi naziv kao neaktuelan.

NIKAŠINOVIĆ DOBIJA KONCESIJU

Zemaljska vlada nije se u principu protivila pokretanju jednog beletrističkog lista, ali je odbila da po prvoj molbi izda koncesiju smatrajući da učiteljski zbor srpske škole, kao javne ustanove, nije kvalifikovan da preuzme na se funkciju, pa prema tome ni odgovornost izdavača, odnosno vlasnika, jednog lista, koja je po prirodi stvari uvek vezana za ličnost. Iz ovog formalnog razloga ona je odbila molbu i podnosiocce uputila da za te funkcije naznače određena lica, kako bi bila u stanju da donese odluku o traženoj koncesiji.⁵

Saopštavajući svoj stav o prvoj molbi, Zemaljska vlada je, izgleda, zatražila od osnivača da naznače jedno isto lice za vlasnika (izdavača) i urednika, iako to izričito ne kaže u pomenutom obrazloženju Zajedničkom ministarstvu.⁶ Odgovor je stigao petnaestak dana po predaji molbe, dakle, još negde krajem juna, i kod pokretača naišao na živo reagovanje. Vladin zahtev o jednom odgovornom licu uplašio je toliko Kašikovića da, pored svih nagovaranja, nije hteo da sam preuzme odgovornost za list. »Ko god hoće neka bude«. — navodi u pomenutom napisu doslovno svoje reči — »ali ja pošlje ove molbe ne primam na se« (c. n. str. 23).

Zbog hronološke zbrkanosti ne može se više znati kako je stvar zapravo dalje tekla, ali je sigurno da se »kriza« u uredništvu otegla preko školskih ferija, sve do septembra, kada je najposle okončana pristankom temperamentnog B. Nikašinovića da bude urednik. Tako se to teško breme — završava Kašiković svoje kazivanje — »svali na pleća Božina, koji poslije dugog ustezanja i našeg moljakanja, primi na se i

5. Drž. arhiv Sarajevo, c. spis. Iz dopisa Zemaljske vlade br. 25480/I od 9. X. 1885. Zajedničkom ministarstvu: Obgleich gegen die beabsichtigte Gründung der besprochenen belletristischen Zeitschrift im Allgemeinen keinen Bedenken vorlagen, so war die Landesregierung doch genöthigt, dieses Gesuch abzuweisen, da der Lehrkörper einer öffentlichen Schule als solche nicht qualificirt ist, die streng persönlichen Funktionen und ebensolche Verantwortung des Herausgebers oder Redacteurs einer Zeitung zu übernehmen. Es wurde damals den Bittsteller bedeutet, dass für die letzterwähnten Funktionen bestimmte Personen namhaft gemacht werden müssen, bevor die Landesregierung in der Lage wäre, die Conzession zur Herausgabe der geplanten Zeitschrift zu ertheilen.

6. Zasada, dok se ne pronadu sva akta prve molbe, nije moguće razmrsiti ovu nesaglasnost. Mada vladino objašnjenje Zajedničkom ministarstvu ne uskudeva u logičnosti, bez obzira koliko je opravdano, Kašikovićevoj tezi o jednom licu mora se pokloniti tim pre pažnja što su sva tri urednika, koji su se za prvih petnaest meseci izredali u »Bosanskoj vili«, bili u isto vreme i vlasnici lista. Pored toga, njegovo kazivanje potvrđuje unekoliko i to što bi se u protivnom slučaju odgovornost za list mogla proširiti na dva različita lica, vlasnika (izdavača) i urednika. Nije jasno zašto je vlada tražila da bude samo jedno odgovorno lice.

vlasništvo i uredništvo i krsti novo duhovno čedo po svom ukusu i našem pristanku dajući mu ime »Bosanska Vila« (str. 23).

Pošto su osnivači postigli sporazum o ovom pitanju, obratio se Božidar Nikašinović 23. septembra 1885. molbom Zemaljskoj vladi i u svojstvu vlasnika i urednika zatražio odobrenje da u Sarajevu izdaje beletristički list »Bosansku vilu« u istom obimu i sa istim sadržajem kako je navedeno u molbi od 13. juna.

Priljenu molbu Zemaljska vlada je dostavila 9. oktobra Zajedničkom ministarstvu sa svojim predlogom na rešenje. U već pominjanom propratnom pismu ona naglašava Ministarstvu da nema nikakvih prigovora protiv osnivanja ovog lista, samo bi bilo potrebno da se davanje koncesije uslovi obavezom izdavača na preventivnu cenzuru, kao i tim da list bude štampan u Sarajevu. Takođe bi trebalo, po mišljenju Zemaljske vlade, pridržati pravo da se koncesija može oduzeti ako izdavač prekorači postavljene uslove. Na kraju je Zemaljska vlada zatražila od Visokog ministarstva ovlašćenje da za izdavanje četrnaestodnevnog beletrističkog i ilustrovanog časopisa »Bosanske vile« može uz pomenute uslove podeliti koncesiju učitelju Božidaru Nikašinoviću kao izdavaču i odgovornom uredniku lista (C. spis).

Zajedničko ministarstvo je uskoro rešilo molbu i, pooštrevajući unekoliko postavljene uslove, javilo 19. oktobra Zemaljskoj vladi da odobrava koncesiju za izdavanje beletrističkog lista »Bosanska vila« uz opšte uslove koji su za periodičke publikacije formulisani u naredjenju broj 703 Pr. BiH od 9. decembra 1883⁷. List se obavezno podvrgava preventivnoj cenzuri, a koncesija se može u svako doba ukinuti bez navođenja ikakvog razloga. U ovom slučaju list ne može obrađivati politička ni konfesionalna pitanja, a osim toga »treba takođe paziti da u sastavima zabavnog i poučnog sadržaja ne bude suviše naglašen srpski nacionalni elemenat«.⁸

PRIPREME ZA IZDAVANJE LISTA

Dobivši koncesiju za list, urednik Nikašinović je uz pomoć svojih drugova nastojao da ubrza ostale osnivačke pripreme koliko je najnužnije za početak izdavanja lista.

Na površinu su sada iskrsla dva osnovna pitanja lista, pokriće troškova i prikupljanje saradnje, pa je njima, razumljivo, posvećena najveća pažnja. List je pokrenut bez unapred obezbeđenih sredstava i sva nada za njegovo izdavanje i održanje polagana je na pretplatu. Pošto je nađena štamparija i ugovoreni troškovi štampe i hartije, utvrđena je pretplatna cena lista na 4 forinta godišnje za Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Crnu Goru i Austro-Ugarsku, a za sve ostale zemlje na 5 for. (za dake u pola cene).

7. Prilikom zdavanja koncesije Mileni Mrazović za pokretanje političko-informativnog nemačkog lista »Bosnische Post«.

8. Drž. arhiv Sarajevo. c. spis: »... sondern dass auch darauf zu achten sein wird, dass in den Aufsätzen des unterhaltenden und belehrenden Inhalts das spezifisch serbisch-nationale Element nicht zu sehr betont wurde«.

Da bi se unapred obezbedio jedan broj pretplatnika, štampan je zatim »Poziv na pretplatu«, sa ukratko izloženim programom, i razaslan svima za koje se mislilo da bi mogli i hteli biti pretplatnici. O pokretanju lista obavještena je i šira javnost kratkim noticama koje je urednik Nikašinović pod svojim potpisom objavio u štampi, pored ostalog i uzvaničnom listu,⁹ uz sličan poziv na pretplatu. Tim je bilo podstaknuto interesovanje publike i osnivači su uspjeli da pre pokretanja lista prikupe jedan broj pretplatnika.

Prilikom razgraničenja poslova među osnivačima, brigu o administraciji pružio je na se Stevo Kaluderčić, koji je još u pripremama uložio mnogo truda za njeno uredno funkcionisanje. On je tri godine besplatno radio sve poslove administracije i svojim tačnim evidencijama znatno doprineo materijalnom održanju i učvršćenju »Vile« u prvo vreme.

Uporedo sa staranjem o pretplati, osnivači nastoje da za list prikupe najnužniju saradnju. U tom cilju urednik Nikašinović se obratio na poznatije srpske pisce i već za prvi broj uspeo da dobije priloge od Save Kosanovića iz Jerusalima i Manojla Đorđevića Prizrenca iz Zagreba, a uz to i obećanje za kasniju saradnju od nekolicine (Zmaj Jovan Jovanović u Beču, Đorđe Nikolajević u Sarajevu, Mita Živković u Beogradu, Steva Milovanov u Novom Sadu, Jovan Bijelić u Petrinji i Đorđe Jovanović u Kuveždinu). Dok su se i ostali osnivači pobrinuli za deo priloga u prvim brojevima (N. Kašiković za narodnu književnost i N. Šumonja za podlistak i književne beleške), na saradnike iz Bosne i Hercegovine kao da se u ovim pripremama mnogo ne računa, iako će se oni pojedinačno javljati već od prvog broja. Saradnju za tehnički deo lista obećali su slikar Vladislav Titelbah iz Beograda i iz Sarajeva profesor Malešević i čuvar Zemaljskog muzeja N. Arsenović.

Program lista, kako je zamišljen od osnivača i prijavljen vlastima, može se sagledati jedino iz predstavke kojom je tražena izdavačka koncesija. Tu je rečeno da će list donositi sastave zabavnog i poučnog sadržaja, i to u prozi i vezanom stihu, pri čemu će se građa uzimati pre svega iz narodnog života okupirane zemlje. Navedeno je izričito da pitanja političke prirode neće biti ni u kom vidu raspravljana ni dodirivana. List će, prema mogućnostima, donositi povremeno i ilustracije, prema crtežima snimljenim u zemlji i zatim izrađenim u nekom ksilografskom zavodu u Beču, kako su podnosioci usmeno objasnili vlastima (C. spis). Kao što se vidi, program nije detaljnije razrađen, već je sastavljen samo u glavnim crtama, koliko je bilo potrebno upravljačima da donesu odluku o odobrenju lista.

Od dobijanja koncesije prošla su gotovo dva meseca u pripremama za početak izdavanja lista, na kojima su osnivači s mnogo volje i truda radili.

9. »Sarajevski list« br. 140 od 11 decembra (29. novembra) 1885.

POJAVA PRVOG BROJA

Posle dovršenih priprema pojavio se 16. decembra 1885. prvi broj »Bosanske vile« i već spoljnim izgledom ostavljao dobar utisak. Tehnički ukusno izrađen u sarajevskoj štampariji Spindlera i Lešnera, list je po obimu, 16 stranica velikog kvart formata, bio dvostruko veći od svog prethodnika »Trebevića«.

Naslovnu glavu nacrtao je Stevo Kaluderović, slikar amater, sa razvijenim smislom za dekorativno, i u njoj pokušao da figurativno predstavi ideju lista: nad delom Sarajeva pored Miljacke lebdi vila — devojka sa plamtećom zubljom u levoj ruci, dok desnom pridržava razastrtu traku na kojoj se leprša krupan natpis: Bosanska vila. Ovo simbolično zaglavlje, pod kojim je izišlo prvih dvanaest brojeva, zamenjuje, po svojoj prilici, oznaku o vrsti lista, koja nije stavljena; u prva dva broja samo je na kraju dodana pretplatna cena, a od trećeg dalje još i to da list izlazi dvaput u mesecu, 1. i 16. po st. kal., na dva tabaka velike četvrtine.

Predstavljajući se javnosti, osnivači su nastojali da prvi broj »Bosanske vile« bude odabranog sadržaja, u čemu su odista uspeli ako se uvaži da bi u tadašnjim prilikama bilo preterano od njih očekivati originalne priloge od književne vrednosti. Kod Srba u to vreme, ne samo u Bosni, bilo je malo pravih pisaca, i u književnoj poplavi nije nikako bila retkost da se nezvani razmetljivo nameću nezaslužno stečenim glasom. U ovom pogledu, uostalom, stvari ne stoje bolje ni kod listova iz centra s književnom tradicijom, štaviše, upoređenje s poznatim vojvođanskim listovima tog vremena, na primer »Javorom« i »Stražilovom«, ne bi ispalo na štetu »Bosanske vile« ni po unetim priložima a ni po načinu uređivanja i tehničkoj opremi lista.

Prvi broj »Vile« ispunjen je priložima šestorice saradnika, od kojih su trojica izvan kruga osnivača. Na uvodnoj stranici, celoj, doneta je slika Save Kosanovića, kome se pridaje osobita važnost zbog toga što je posle više sukoba s vlastima bio primoran pre nekoliko meseci da podnese ostavku na mitropolitski položaj. Slika, prema tome, tendenciozno predstavlja jednu aktuelnu misao koja se inače nije smela izraziti rečima. Potvrđuje to i urednik Nikašinić kada prikazuje Kosanovića, iznoseći njegov životopis ne samo kao mitropolita — njegovu »dobrovoljnu« ostavku uzgredno spominje — već i kao »srpskog književnika«, koji posle Sime Milutinovića Sarajlije zauzima u ovim zemljama prvo mesto u srpskoj književnosti. Sam Kosanović javlja se u ovom broju prevodom sa ruskog crtice »Pravednikova smrt«, postajući tim jedan od prvih spoljnih saradnika lista.

No, urednik Nikašinić ne izneverava nade koje se u njega polažu i od prvog broja daje u listu prednost domaćoj književnosti, umetničkoj i narodnoj. Prva je zastupljena sa dva priloga, pripovetkom »iz varoškog života«, »Izmirili se« od Manojla Đ. Prizrenca, koja se produžava u sedam prvih brojeva, i pesmom »Siva maglo«, sa potpisom Vršćanin (B. Nikašinić). Oba priloga su male književne vrednosti, pesma bleđa i bezizražajna, a pripovetka razvodnjena i sa neodrživom tezom o štetnom uticaju civilizacije na žene.

Bolje stoji stvar, kako se moglo i očekivati, sa srpskim narodnim umotvorinama, od kojih se ovde objavljuju pesma »Anđelić Vuk«, po beleženju Srпкиnje Sarajke J. (Jovanke Kraljević), i narodna pripovetka »Djevojka postala muško« od N. T. Kašikovića.

Prvi broj donosi još duži članak poučnog sadržaja »Kako se može život produžiti«, koji je po L. Bihneru napisao Nikola Šumonja. Njegov je i interesantan listak pod naslovom »Iz slovenskog svijeta«, u kome kritički piše o knjigama za narod Matice srpske, o pokretanju Harambašićeva »Balkana« i o kulturnoj borbi Čeha s Nemcima. Od Šumonje su takođe i dve beleške, o Muzeju u Sarajevu i o turneji ruskog pevačkog društva pod upravom A. Slavjanskog. Na poslednjoj stranici prvog broja objavljen je još »Poziv na pretplatu«, i to krupnim slovima da bude zapažen.

Štampan u 1000 primeraka, prvi broj »Bosanske vile« razaslan je svima za koje se pretpostavljalo da će biti pretplatnici. Od poslanih primeraka malo je povraćeno upravi, i pored toga što je takva molba upućena onima koji ne žele držati list, a ostali upozoreni da će im naredni brojevi biti poslani samo ako se prethodno jave kao pretplatnici. U pomenutom »Pozivu« apeluje se još na Srbe u Bosni i Hercegovini i drugim krajevima da pomognu list, a zatim kaže: »Mi smo učinili sve ono što se od nas zahtijevati moglo, a sad stoji do vas, da pokažete, koliko ste svjesni Srbi i koliko svoju knjigu ljubite; — padne li »Bosanska vila«, kao srpski jedini list u ovim zemljama, onda ne-
mojte nikoga kriviti, — sami nosite grijeh na svojoj duši« (str. 16).

PRAVAC I NAČIN UREĐIVANJA LISTA

Zanimljivo je da prilikom izdavanja prvog broja nije nijednom rečju prikazan program lista, kako je to uobičajeno u ovakvim slučajevima, iako se on jasno vidi iz sadržaja i rasporeda unetog materijala. I više od toga, »Bosanska vila« je još od prvih brojeva dobila svoju fizionomiju, koju će uz neznatna odstupanja zadržati kroz celo vreme izlaženja. Može se misliti koliko su osnivači uneli reda i smišljenosti u redakcijski posao kad su na početku mogli samo ovim putem, bez naročite objave, prikazati program i pravac lista.

Pre svega »Bosanska vila« je srpski list i takav kurs, iako se nije smeo vidno isticati, obeležen je jasno u svakom broju. Sa srpskog gledišta ona je reagovala na pojave i događaje, branila samo ime i propagirala narodne ustanove (besede, čitaonice, društva i dr.), suprotstavljajući se tim, koliko je kad mogla, političkim težnjama stranog zavojevača. Po vrhu, ona je u svakoj prilici isticala misao o jedinstvu srpskog naroda i nastojala da svoje čitaoce obavesti o svemu što se na književnom i kulturnom polju događa u ostalim krajevima. Taj pravac kojim je »Vila« pošla od početka formulisan je i izričito na kraju prve godine: »Uredništvo se trudilo da joj dade — koliko je više moguće — tip srpsko-bosanski, ali nije uz to zaboravilo, da valja održavati zajednicu i jedinstvo s ostalim Srpstvom. Otudivanje je svagdje od štete, pa bi bilo i ovdje« (I, 24, 1886, 369). Nema sumnje, ovo je

program i bosanskih Srba u to vreme sa kojim ulaze u neravnu borbu sa tudinom.

Pored toga, »Bosanska vila« je bila dugo, sve do pred kraj svoga izlaženja, i popularni list, sa priložima podešenim prema mogućnostima sredine u kojoj je izlazila, zbog čega je izbegavala sve sastave u kojima su subjektivna osećanja previše naglašena. Uredništvo je to obrazložio u poruci nekom piscu, da bi njegovu pripovetku mogao objaviti kakav drugi srpski beletristički list, ali ne i »Vila«, čiju publiku ne mogu zanimati izloženi subjektivni osećaji (I, 9, 1886, 144). Iz istog razloga uredništvo ne donosi isprva ni ljubavne pesme, pošto ne bi želilo da se »Bosanska vila« »prometne u kakvog Post d' Amoura«, a izbegava i druge umetničke pesme koje po lepoti ne dostižu još narodnu poeziju (I, 12, 1886, 192).

Način uređivanja lista je ustaljen, a sam red unošenja priloga pokazuje u kojoj je meri »Bosanska vila« književni list. Na prvo mesto dolaze originalni književni prilozi, pre svega razni oblici pripovedačke proze, a uz to i po koja pesma, što treba da razvija književni ukus i ujedno podstiče interes za književni rad. Uz ove radove ide često i poneki prevod iz drugih književnosti, isprva više u prozi nego u stihu. Posle umetničkih književnih priloga dolazi po redosledu kakav poučan sastav, neophodan publici kojoj se list obraća, zatim prilozi iz narodne književnosti i, najposle, listak (podlistak) i književne beleške, sa prikazima knjiga i književnih događaja.

Bez obzira na mesto koje zauzima, narodna književnost je, naravno, u centru interesovanja, jer je to upravo vreme kada ona i u ovim krajevima cveta i kada se, pod uticajem Vukova rada, javljaju brojni skupljači narodnih umotvorina. »Bosanska vila« postaje u neku ruku centar narodne književnosti u koji se vremenom sliva najveći deo toga rada. Iz broja u broj ona objavljuje narodne umotvorine: pesme, pripovetke, poslovice, pitalice, zdravice i zagonetke, a uz to donosi razne etnografsko-folklorne članke, sa opisima starina, narodnog života, običaja, verovanja itd.

Najzad, uredništvo nastoji da svaki broj bude unekoliko celina, pa izbegava produženja i nastavke koji, prema opštem mišljenju, otuđuju publiku od lista. Posebna pažnja obraća se pismenosti pojedinih priloga, koja je na visini zahvaljujući intervenciji urednika, odnosno pokretača.

DESET BROJEVA BOZIDARA NIKAŠINOVIĆA

Zasluzno priznanje treba odati prvom uredniku, Nikašiniću, što je »Bosanska vila« stekla od početka glas ozbiljnog lista i bila u javnosti dobro primljena. Vidi se to ne samo po retkim žalbama na pretplatnike nego i po sve većem interesovanju za list: u petom broju apeluje se izričito na nove pretplatnike da budu strpljivi i iščekaju dok se ponovo odštampa prvi broj, koga je već nestalo, a od šestog broja počinju se objavljivati i imena pretplatnika u pojedinim mestima. A uzgredno vajkanje urednikovo u drugom broju, kad odgovara jednom pretplatniku, da se očekivao bolji odziv publike, izgleda pre opravdanje

za stavljenju zamerku što u list nije ušla još jedna slika, nego što bi odgovaralo pravom stanju. Jer da je list zaista naišao na slab prijem u javnosti, sigurno je da se ne bi prešampavali stari brojevi niti iskavala imena pretplatnika u raznim mestima. Zahvaljujući svome pravcu i načinu uređivanja, list je neosporno rano postao popularan.

Nikašinović je ostao u »Bosanskoj vili« samo pola godine i za to vreme uredio prvih deset brojeva. Proširio je krug saradnika, od kojih će neki godinama marljivo sarađivati, ali nije uspeo da list obogati književnim prilogima poznatijih pisaca. Pripovetke i pesme potiču od skromnih književnih trudbenika, uglavnom takvih čija su imena zaboravljena ili ih književna istorija jedva pominje: Manojlo Đorđević Prizrenac, Sreten Dančić (Dušan Peleš), B. N. Vrščanin (Nikašinović), Mitropolit Dionisije (Ilijević), Đorđe Jovanović, S. S. Sarajlija (?) i Stevo Kaluđerčić napisali su po jednu od sedam objavljenih pripovedaka, a od četiri uvrštene pesme takođe po jednu: B. Nikašinović, Savo Kosanović, Đorđe Jovanović i Senjo Đaković (David Popović). Za isto vreme objavljeno je više prevoda iz drugih književnosti¹⁰ (devet pripovedaka i jedna pesma), što je unekoliko naknađivalo nedovoljne domaće priloge.

Narodna književnost je u ovim brojevima obilnije zastupljena: objavljene su 22 pesme, 8 pripovedaka i zbirka poslovice od Petra Mirkovića. Na ovom poslu radi najviše Nikola Kašiković, koji ne samo beleži narodne umotvorine već i organizuje njihovo prikupljanje putem spoljnih saradnika. Većina skupljača bavila se prolazno tim poslom (Jovanka Kraljević, Mara Odavić, N. Šumonja, N. B. Popadić, Sava Manojlović, S. Popić), ali se među njima javljaju već i pojedinci koji su u skupljanju narodnih umotvorina stekli lepih zasluga, pored N. T. Kašikovića, još Vaso M. Čuković, Mile Popadić, Đorđe Petrović, Vid Vuletić—Vukasović i Petar Đenić. Pojedini brojevi dopunjeni su i sa nekoliko zanimljivih, lepo redigovanih etnografsko-istorijskih članaka, koje pišu Stari Jovo Besarović, Stevan N. Davidović i Kosta Kovačević.

Pored više poučnih stvari, među kojima se ističu prilog Stevo Kaluđerčića o značaju Svetosavskih beseda i prevedeni članak o vaspitanju od Bjelinskog, svaki broj sadrži još listak, zanimljiv i prilično bogat, kao i razne beleške, a pojedini brojevi i bibliografiju, iskaze o dobrovoljnim priložima, zahvale, poruke uredništva itd. Brigu o listku i beleškama vodio je od početka N. Šumonja, pa je ovom poslu i za svoga urednikovanja obratio osobitu pažnju.

Sa desetim brojem Nikašinović je prestao biti izdavač i urednik »Bosanske vile«, obavešćujući o tom javnost svojom izjavom datiranom 15. jula. »Moji lični odnošaji i stvari privatnog značaja« — kaže on — »prinudiše me, da moram dva meseca biti izvan Sarajeva — a i poslije toga neću biti u stanju da se bavim isključivo uređivanjem lista«

10. Prevodioci su: Savo Kosanović sa ruskog; Savo Manojlović sa nemačkog, francuskog (Zola) i ruskog; Nikola Šumonja sa češkog (O. Mokri); Stevo Kaluđerčić sa slovenačkog (J. Krsnik) i »Srbijan« sa francuskog. Prevedena pesma je od Rikerta, a prevodilac Jovan Radivojević—Vačić.

(str. 160). Po svemu izgleda da je to pravi razlog njegova povlačenja, a ne pritisak vlasti, kako se ponekad govorilo. Nikašinić je u to vreme napustio Sarajevsku srpsku školu i, položivši u Zagrebu pedagoški ispit, postao učitelj trgovačke škole, najpre u Mostaru, a posle i u nekim drugim mestima. Sa obećanjem da će prema mogućnostima i dalje raditi na »Vili«, on se zahvalio saradnicima, pretplatnicima, sakupljačima pretplate i svim ostalim prijateljima na podršci i »lepom odzivu«, moleći ih »da ostanu i nadalje stalni prijatelji ovome jedinome srpskome mjezimčetu u ovim krajevima« (str. 160).

PROMENA UREDNIKA I UČVRSCENJE LISTA

Od Nikašinića preuzeo je »Bosansku vilu« Nikola Šumonja, jedan od osnivača i dotadašnji glavni saradnik lista. Radi ozakonjenja ove promene, Šumonja se obratio molbom Zemaljskoj vladi i, navodeći da je na »Bosansku vilu« stekao pravo vlasništava, zatražio da se izdavačka koncesija podeljena ranije B. Nikašiniću prenese na njega kao novog izdavača i odgovornog urednika. Pošto vladin komesar za grad Sarajevo nije imao ništa da prigovori novom koncesionaru, Zemaljska vlada je 24. jula dostavila zahtev Zajedničkom ministarstvu i od njega zatražila ovlašćenje da izvrši prenos. Ministarstvo je rešilo stvar bez odlaganja i već 30. jula izvestilo Zemaljsku vladu da daje traženo odobrenje, ponavljajući dakako i sve uslove postavljene u narednjima od 1883. i 1885. g.¹¹

Iako sprovedeno brzo kod sve tri instancije, rešenje o prencsu koncesije uručeno je Šumonji tek u prvoj polovini septembra, pa je list sve do 18. broja potpisivao Nikašinić kao urednik i izdavač.

U času kad Šumonja preuzima uredništvo, list je s poslednjim brojevima kasnio gotovo dva meseca, delom zbog pretrpanosti posla u štampariji, a najviše zbog odlaska starog urednika; neki brojevi su uz to zadržavani duže na cenzuri, što takode nije išlo u prilog urednom izlaženju. Agilan i ranije, Šumonja je sada pregao da izdavanjem pojedinih brojeva svako osam dana naknadi zaostalo i tim izlaženje lista dovede što pre u red.

Obraćajući se čitaocima, uskoro po preuzimanju lista, Šumonja gleda vedro na stvar i iz pređenog puta crpe pouzdanje za opstanak i budućnost lista. »Mnogo je to« — kaže — »kad se uzmu u obzir sve prilike, predrasude i tegobe, s kojima ima da se bori ovakav srpski list, idući putem sasvim zakrčenim i neobrađenim. Dosada je srpska čitalačka publika najljepše pozdravila ovo poduzeće: ne samo iz Bosne i Hercegovine, već iz sviju srpskih krajeva javio se lijep broj pretplatnika.« A mnoga bodrenja i priznanja, pojedinaca i raznih listova (srpskih, hrvatskih, slovenačkih i čeških), nametala su zaključak: »Sve je to samo znak, da je takav list u ovim krajevima nuždan« (I, 12, 1886, 192).

Izdavši zaostale brojeve, Šumonja je unapredio list, a samim tim ga i materijalno učvrstio. Da raste broj pretplatnika, vidi se i po tome

11. Drž. arhiv Sarajevo, pov. prep. zaj. min. br. 513 Pr. BH/1886. — Propratni akt Zemaljske vlade br. 37337/I od 24. VII. 1886.

što se oni blago opominju na plaćanje i u prvi plan ističu druge teškoće. »Izdavanje našega lista skopčano je, kao što će biti svakome lako pojmljivo, s toliko i toliko smetnja i neprilika, pa nije pravo da se borimo još i s materijalnom oskudicom« (I,16,1886, 256). Proizilazi to i iz ukazivanja da nije zgodno što neki pretplatnici plaćaju list unatrag, po isteku svake četvrti, »jer mi štampu i hartiju ne dobivamo na veresiju nego nam valja odmah isplatiti«, dok svi oko lista, od urednika i administratora do saradnika, rade besplatno, iz ljubavi, samo da se održi ovaj jedini srpski beletristički list u ovim krajevima (I,19,1886, 304). Istovremeno se osećaju mestimično nagoveštaji otkuda dolaze smetnje i neprilike.¹²

Već krajem prve godine urednik Šumonja je u položaju da javno prizna koliko je ohrabren odzivom pretplatnika: »Na pohvalu služi bosanskim Srbima, što je broj »Vilinih« pretplatnika do kraja godine narastao na 800 — pa se tako list uza sve velike troškove mogao eto cijelu godinu održati« (I,24,1886,369). Ovaj broj potvrđuje približno i pojedinačni scisak pretplatnika, objavljivan u listu preko cele godine u nastavcima, pa iako zbog toga nije mogao biti potpun, ipak pruža globalno interesantne podatke o stanju lista. U spisku su navedena imena 750 pretplatnika iz raznih mesta, od čega na Bosnu i Hercegovinu otpada blizu dvije trećine (62^{0/0}), a ostalo na Hrvatsku, Vojvodinu, Srbiju, Dalmaciju i inostranstvo. On pokazuje da je u prvoj godini »Vila« išla u 148 mesta, ali je preko tri četvrtine (77^{0/0}) svih pretplatnika imalo samo u 33 mesta.¹³

12. Na kraju jednog broja iznenaduje kako je mogla ostati krupno štampana primedba: »Ovaj je broj zakasnio za to, što je bio na cenzuri čitavih osam dana« (I, 13, 1886, 208). — Pošta u jednom manjem mestu vraća primerke trojice pretplatnika s oznakom: »In Grdačac nicht bekannt« (I, 20, 1886, 320).

13. Po pet ili više pretplatnika imala je »Bosanska vila« prema spisku 1886. godine u ovim mestima:

U Bosni i Hercegovini		Izvan Bosne i Hercegovine:	
Sarajevo s Reljevom	170	Petrinja	39
Banja Luka	27	Karlovac	31
Prijedor	26	Zagreb	24
Tuzla	24	Karlovcı	17
Mostar	21	Zemun	12
Travnik	12	Slavonski Brod	12
Derventa	12	Sombor	9
Tešanj	11	Beograd	9
Brčko	11	Novi Sad	8
Visoko	10	Glina	7
Modriča	10	Petrovac (Srbija)	5
Bosanska Dubica	8	Zabari (Srbija)	5
Bijeljina	7	Pljevlja	5
Bos. Gradiška	7	Beč	5
Foča	6	Gospić	5
Gračanica	6		
Doboj	5		
Bosanski Brod	5		
Svega	387	Svega	193

Zanimljivo je da će broj pretplatnika »Bosanske vile« rasti i u narednim godinama i jedno vreme prelazi čak i 2000, broj koji ni docnije nije dosegno nijedan književni časopis u Bosni i Hercegovini.

POD UREDNIŠTVOM N. ŠUMONJE

Šumonjina era u »Bosanskoj vili« trajala je nešto više od pola godine, do 1. februara 1887. za koje je vreme izdao 17 brojeva lista (14 u prvoj i 3 u drugoj godini), zadržavši uglavnom dotadašnji način uređivanja. U tehničkom pogledu jedino je slikovita naslovna glava od 13. broja zamenjena uokvirenim natpisom iz krupno štampanih slova, ispod kojih je sada prvi put dodana oznaka »list za zabavu, po-uku i književnost«. Svojom preduzimljivošću novi urednik je znatno proširio krug saradnika za sve oblasti koje su u listu zastupljene. Nastavljajući uređivanje po utvrđenom programu, on nastoji da književna obeležja lista budu što jače naglašena.

Više od predašnjeg urednika, Šumonja je forsirao književnu prozu i u svakom broju donosio najmanje dvije pripovetke, nastojeći ujedno da domaćim priložima što više potisne prevedene. Pored ranijih saradnika, među pripovedačima se javlja niz novih imena, većinom početnika, ali i peneki pisac koji uživa književnu reputaciju (Milan Đ. Miličević, Mita Živković). S pripovetkom istupaju sada i N. Kašiković i N. Šumonja, pa se tim već prve godine ogledaju u ovom književnom rodu svi pokretači »Bosanske vile«.

Među objavljenim pripovedačkim priložima zanimljiv je putopis Jove Besarovića iz Stambola u Sarajevo, zatim crtica iz mladih dana Save Kosanovića i opis ramazanske večeri Mustafe Hilmića (Muhibića). Nešto ranije Muhibić, Sarajlija, objavio je u »Vili« prevod jedne istočne priče sa arapskog, povodom čega uredništvo kaže u bilješci: »Ovim radom javlja se prvi put u srpskoj knjizi bosanski Muhamedovac« (I, 13, 1886, 197). Iako skromni, ovi pripovedački pokušaji zadovoljavali su potrebe prve čitalačke publike u Bosni i podsticali njeno interesovanje za knjigu i književnost. Među prevodima ističu se pripovetke E. Zole, I. Turgenjeva,¹⁴ B. Bjernosona i J. Krsnika.

Širokograd kad se radi o pripovedačkoj prozi, Šumonja je postupao strožije s pesmama, smatrajući da one po lepoti zaostaju za narodnom pesmom, pa je objavio u svemu desetak originalnih i tri-četiri prevedene pesme. Među novim pesničkim imenima javlja se sada i Vladimir M. Jovanović, tada pesnik od glasa, koji je, pored originalnih pesama, dao i po jedan prevod s njemačkog (Sajdl) i ruskog (Ljermontov).

14. Pripovetku »Smrt« od Turgenjeva preveo je s ruskog Nikola Šumonja i uz prevod dodao u belešci: »Ovom pripovijetkom završio je slavni Turgenjev svoj književni rad. Ležeći bolan i iznemogao u svom krevetu, nekoliko dana pred svoju smrt, kazivao je ovu crticu u pero i tako su je zabilježili. Urednik »Njive« kupio ju je za hiljadu rubalja i donio u svom listu« (I, 19, 1886, 294).

tov). Ostali pesnici, uglavnom početnici, dali su neznatne doprinose, mada su neki od njih godinama svojim stihovima plavili naše časopise i listove (Vasa Krstić-Ljubisav).

Od narodnih umotvorina donose se u svakom broju i pripovetke, ali su sada zastupljene i ostale vrste (zdravice, zagonetke, pitalice i poslovice). Javljaju se novi sakupljači, uglavnom iz raznih bosanskih mesta, među njima i više onih koji će u ovom radu ostaviti trajniji spomen: Kosta Kovačević, Stevo Trifković, Kosta Božić, Dušan St. Popović, Milan Obradović, Risto J. Čajkanović, Vaso Kandić, P. Babić, Stevan Zimonjić, Petar S. Ivančević, Jovo Tubinović, Jevrem Stanković i drugi. Većinom su to mladi ljudi koji se počinju baviti sakupljanjem narodnih umotvorina na podsticaj »Bosanske vile«.

Po zahtevu sakupljača, pojedine narodne umotvorine objavljuju se pod šifrom, iako se urednik Šumonja išćudava zašto ih ne bi potpisali. »Nije to »radi slave« ili ne znam rašta« — kaže on — »nego za to, da se vidi, koji su to ljudi, što pored svojih običnih poslova posvećuju još nekoliko časova plemenitijem radu« (I,20,1886,320). Urednik u isto vreme zamera Hercegovcima što ne prednjače u ovom radu, »jer ako se ne smijemo pouzdati u moralnu pomoć naših svjesnijih ljudi, kako ćemo u pomoć onih, koji jedva perom vladaju« (I,20,1886,320).

Po velikom odzivu, sakupljači narodnih umotvorina vrše već pritisak na urednika, i on im na kraju godine obećaje da će sve biti štampano dok dode na red. »Prostor lista već je sada suviše malen, a da bi se u njemu moglo iznijeti odmah sve, što dobijemo« (I,24,1886,384).

Pored narodnih umotvorina, Šumonja je nastajao da donese i više poučnih članaka raznog sadržaja, zbog čega je podsticao ljude iz naroda da opisuju pojedine krajeve i starine.¹⁵ Etnografsko-folklorne članke pišu sad: Mile Popadić, Stevan Davidović, V. Stakić i Đ. Mirković, Risto Čajkanović, Stevo Trifković, Jevrem Stanković i Nikola Begović, dok dr Fridrih Kraus izlaže u nastavcima pitanja za proučavanje naroda. Sam Šumonja donosi u prevodu, po ovlašćenju autora, poznati Kečetov rad o Omer-paši Latasu, u kom je iscrpno prikazan njegov život i rad. Vredan je pomena i članak Ignjata Dimića (Zir) u kome opisuje poprsje Vuka St. Karadžića, koje se izrađuje prema skici bečkog profesora Kundmana.

15. Objavljujući opis Glasnika od Riste Čajkanovića, urednik u belešci zahvaljuje piscu i dodaje: »I molimo ovom prilikom sve naše sveštenike, učitelje i druge pismene ljude, neka nam u ovakvom obliku opišu okolinu svoga mjesta, običaje, nošnju i govor narodni i istorijske spomenike. Od mnogih smo već čuli, da bi napisali po nešto, ali se boje, da će koju riječ rdavo i protiv gramatike napisati. Ali to su u tim stvarima sitnice i to ne treba nikome da smeta. Kod nas u Bosni nema učenih ljudi i književnika od zanata, no ovake stvari mogao bi nam dostaviti svaki, ko umije da perom vlada. A što bude nepravilno ili za ispravljanje, to će se ispraviti u uredništva« (I, 18, 1886, 283).

ODSTUPANJE N. ŠUMONJE

Početkom februara 1887. godine Šumonja izjavljuje u trećem broju da prestaje uređivati list, pošto je iznenada pozvan na odsluženje trogodišnjeg vojnog roka. »Žao mi je« — kaže — »što se to desilo baš sada, kad je izlaženje »Vile« dovedeno u potpun red, kad nije više nužde žuriti se da što prije izade zadocnjeni broj, kad je list počeo da hvata jačega korijena i kad bi se tek moglo lagano i smišljeno raditi« (II,3, 1887,48). Opraštajući se, on zahvaljuje prijateljima svojim i »Vilinim« na pomoći u pretplati ili radovima, kao i onim koji mu odobravanjem i hrabrenjem pružiše moralnu pomoć. Zbog hitnog poziva Sarajevo je morao odmah napustiti i za odsluženje Vojnog roka prijaviti se 96. pješadijskom puku u Karlovcu.

Taj poziv, neočekivan, zbunio je ne samo Šumonju i njegove drugove oko »Bosanske vile« već i upravu Sarajevske srpske škole. Učitelji osnovnih škola bili su, prema privremenom vojnom zakonu za Bosnu i Hercegovinu,¹⁶ oslobođeni trogodišnje vojne obaveze i u naknadu za to obično su pozivani o ferijama na šestonedeljnu vežbu: posljednjih godina sprovedeno je to praktično uz potvrdu Zemaljske vlade da je učitelj vojni obveznik potreban na svom mestu, i u ovom pogledu nije pravljena razlika između učitelja na vladinim i konfesionalnim školama.

Šumonja je regrutovan još u avgustu 1886. posle čega je školski odbor srpske opštine zamolio Zemaljsku vladu da ga preporuči Ratnom (vojnom) ministarstvu i potvrdi da je potreban na sadašnjem mjestu. Kako su nadležni sa vlade uveravali da će sve biti u redu, Šumonja je preko zime ostao na svom učiteljskom mestu u Sarajevu i nije 1. oktobra nastupio vojnu dužnost kao ostali obveznici. A onda je odjednom došao poziv da kao regrut stupi u puk. U javnosti su tada kružili glasovi da je tako postupljeno iz razloga što Šumonja nije učitelj na komunalnoj školi nego na srpskoj, a te škole da nemaju pravo javnosti, što u stvari nije bilo tačno. Čim je stigao poziv, Šumonja je odveden u kasarnu.

Nije pomogla ni intervencija neposredno kod poglavara generala Apela, koju je učinila grupa sarajevskih građana s mitropolitom Nikolajevićem na čelu.¹⁷ Poglavar je, istina, obećao da će vidjeti šta se u toj stvari može učiniti, ali je istog dana popodne poslao svog ađutanta mitropolitu Nikolajeviću sa porukom da Šumonja mora bez odlaganja ići u vojsku i da je želja Zemaljske vlade da se u ovom ne

16. Prema § 11, tačka 3 privremenog vojnog zakona za Bosnu i Hercegovinu iz 1881. godine, »od dužnosti u cružanu silu stupiti, oslobođeni su stalno: (...) 3) Učitelji, kod muhamedanaca hodže, koji su u tom svojstvu usljed školskog zakona na pučkoj učioni namješteni« (»Saraj. list«, br. 102 od 4. novembra 1881).

17. Po zaključku sednice srpske opštine, na koju je radi većanja pozvano još ljudi iz naroda. Pored Nikolajevića, u deputaciji su bili predsednik srpske opštine s jednim članom i gradski podnačelnik (»Srbobran« Zagreb, IV, br. 38 od 28. marta 1887).

čine nikakvi dalji koraci. Bilo je očito da vlada nije dala obećanu preporuku (C. broj »Srbobrana«).

Ostalo je nerazjašnjeno čim se Šumonja konkretno zamerio Zemaljskoj vladi kada, i pored obećanja, nije preporučen Ratnom ministarstvu da ga oslobodi vojne dužnosti. Pa ipak, pravi razlozi ovakvog postupanja mogu se po nekim znacima s prilično sigurnosti naslutiti.

Zauzimanje sarajevske srpske opštine potvrđuje da u ovom slučaju nije bila u pitanju učiteljska služba, jer je Šumonja u školi vrlo uspešno radio i svoje prošlogodišnje đake osposobio da budu među najboljim u srednjoj školi. Iz ovog proizlazi nesumnjivo da se on zamerio vlastima jedino kao urednik »Bosanske vile«. Šumonja je uspeo da učvrsti list i da s njim prođe u javnost umnogom što mu je pojačavao ton i pravac koji je protiv duhu i intencijama zvanične politike, a to je svakako doprinosilo da u više prilika bude tretiran kao nepoželjan »stranac«. Najposle, osnovana je pretpostavka da se Šumonja zamerio najviše vlastima kada je u 20. broju »Vile« uvrstio svoju pripovetku »Pod gvozdenim krstom«, sa jasnom tendencijom protiv okupacije, koja je zbog cenzure ostala u ovom listu bez svršetka.¹⁸

PRENOS KONCESIJE NA NIKOLU KAŠIKOVIĆA

Od Šumonje je uređivanje »Bosanske vile« preuzeo Nikola Kašiković i oko prenosa sproveo iste formalnosti kao i njegov prethodnik pre pola godine. Obraćajući se Zemaljskoj vladi 11. februara 1887, radi prenosa koncesije na svoje ime, Kašiković obrazlaže promenu u »Vili« navodom da je dotadašnji izdavač i odgovorni urednik N. Šumonja morao nastupiti trogodišnju vojnu dužnost.

Zanimljivo je da Zemaljska vlada u propratnom aktu br. 9180/I od 28. februara uz molbu ukazuje Zajedničkom ministarstvu da Kašiković ima prednost nad Šumonom što je rođen Bosanac (Sarajlija), inače među njima nema drugih razlika važnih za razmatranje stvari, pa od Visokog ministarstva traži odobrenje da izvrši ove lične promene. Zajedničko ministarstvo je aktom br. 145 Pr BH od 10. marta 1887. izvestilo Zemaljsku vladu da odobrava prenos koncesije i naredilo da se prilikom izdavanja dekreta ponove pojedinačno ranije date direktive. Po ovom je Zemaljska vlada postupila 16. marta, izvestivši Kašikovića putem vladina komesara za grad Sarajevo.¹⁹

Već sedmi broj »Vile« od 1. aprila 1887. potpisuje N. T. Kašiković, Sarajlija, kao urednik i izdavač. On otvara novo poglavlje u životu lista, ostajući na ovom mestu blizu tri decenije, sve do izbijanja prvog svetskog rata. Zajedničko delo, za koje je poneo odgovornost najpre

18. Pripovetku »Pod gvozdenim krstom«, zaplenjenu u »Vili« 1886, Šumonja je objavio avgusta i septembra 1887. u celosti u novosadskom »Javoru« (XIV. 34—36. 1887. 530. 545. 562). gde je pre toga izlazila njegova pripovetka »Pokojni Ivica«, slike sa zgrebačkih ulica.

19. Drž. arhiv Sarajevo, pov. prep. zem. vlade, br. Präs 367/1887. — Zanimljivo je da je koncept vladine obavesti Kašikoviću napisan ćirilskim slovima.

Božidar Nikaišinović a zatić Nikola Œumonja, preuziāa Kašiković posle nešto vīše od godinu dana, kada je vēc postavljeno na solide osnove, ućvršćeno i usmereno u određenom pravcu. Ta srećna okolnost ohrabrila je Kašikovića da i pod nepovoljnim prilikama održava i izdaje list i da svojim dugotrajnim delovanjem, odolevajući svim burama i navalama, stekne krupnih zasluga za razvitak modernog književnog rada u Bosni i Hercegovini.

Sam Kašiković, međutim, nikad nije zaboravio da su dvojica prvih urednika poneli glavni teret u vreme kada je najteže bilo, u početku izlaska »Bosanske vile« i, odajući im zasluženno priznanje kaže: »I doista pri pokretanju lista trebalo je mnogo vīše snage i odvažnosti, trebalo je ćvrste volje i oduševljenja, trebalo je mnogo truda i Œrtava, pa da se iz nićega stvori ovaj kulturni stoŒer, oko koga se danas probuđena Srbadija tako zanosno u kolo hvata, smjelo pogledajući na budućnost. Sve što su mogli prvi urednici nījesu poŒalili i ono što je najglavnije, pravac lista, koga se Vila uvijek vjerno prićržavala, to je zlatna Œica, koju su oni započeli utkivati i koja se docnije sve vīše isticala i listu karakter davala« (»Bos. vila«, XI, 2, 1896, 29).

Nema sumnje da Kašikovićeve reći, iako prigodne, verno iskazuju zasluge prvih urednika BoŒidara Nikaišinovića i Nikole Œumonje za osnivanje, ućvršćenje i održanje »Bosanske vile«.

RÉSUMÉ

LA FONDATION ET LES PREMIERES ANNEES DE »LA FÉE DE BOSNIE«

Se fondant sur matériaux des archives et sur d'autres sources, l'auteur essaye d'éclairer les circonstances de la fondation et de la consolidation de »La Fée de Bosnie«, revue littéraire bimensuelle, qui paraissait sans interruption presque trente ans (1885-1914). Fondée seulement quelques années après l'occupation austro-hongroise, »La Fée de Bosnie« s'est maintenue sous le régime absolu de Kalay grâce à la liaison intime qu'elle sut établir avec les larges couches de lecteurs. Elle a joué un grand rôle dans la vie culturelle en Bosnie-Herzégovine pendant sa parution relativement longue.

Comme le centre autour duquel naissait et se développait l'évolution littéraire moderne, à un certain moment le seul, cette revue subissait des transformations et au cours du temps elle a réussi à élever son niveau littéraire: d'une revue avec des prétentions modestes, où l'on stimule l'intérêt pour la lecture et la littérature, elle est devenue une des plus influentes revues littéraires yougoslaves, qui rassemble les jeunes écrivains serbes et croates, représentants du modernisme.

»La Fée de Bosnie« présente dans ses pages un riche matériel pour l'étude du développement littéraire et en général du développement culturel de la Bosnie-Herzégovine sous l'administration austro-hongroise. C'est pourquoi elle mérite, comme un important héritage culturel, l'étude des circonstances qui accompagnaient la parution de la revue, qui était forcée

de surmonter les différents obstacles et ennuis, laquelle étude rendra possible de voir plus clairement le chemin que le développement de la littérature moderne avait parcouru dans ce pays. Cette contribution, limitée à une brève période du début, est un premier essai vers cette direction.

Après l'introduction, l'auteur expose brièvement combien les circonstances étaient défavorables en Bosnie vers les années quatre-vingts du siècle passé pour la fondation d'une revue littéraire à cause de l'état arriéré en général comme de l'état politique difficile que le régime créait et imposait. Quatre instituteurs entreprenants de l'école serbe de Sarajevo (B. Nikašinić, N. Sumonja, N. Kašiković et S. Kajuderčić) ont eu le courage de s'atteler à cette entreprise, portés par l'élan juvénile et la foi dans le succès. D'après le souvenir des fondateurs et le matériel des archives on a pu reconstruire leur premier essai de fonder la revue sous le titre «La source de Bosnie», qui avait échoué parce que le gouvernement n'avait pas permis que le propriétaire de la revue soit le corps d'instituteurs de l'école serbe. Chronologiquement, on expose l'obtention d'une concession et l'exécution d'autres préparatifs constitutifs. Ensuite, on présente le premier numéro et en particulier on souligne que la revue avait déjà au début de la parution la physionomie qu'elle gardera tout le temps de sa parution sauf quelques peu importantes déviations. On démontre l'insistance du premier rédacteur en chef Nikašinić de souligner les caractères littéraires de la revue et on passe en revue les résultats qu'il avait obtenus en poursuivant ce but.

Après avoir rédigé les dix premiers numéros de «La Fée de Bosnie» Nikašinić s'est retiré par sa propre volonté et a remis la revue dans les mains de N. Sumonja, sur lequel on avait reporté la concession de l'éditeur. Le nouveau rédacteur en chef a raffermi la revue du point de vue matériel et il a considérablement élargi le cercle de collaborateurs. Il insiste dans une plus grande mesure sur la prose littéraire publiant les contributions de nouveaux collaborateurs en général des débutants. Outre cela, il rassemble autour de la revue un grand nombre de collectionneurs de chefs-d'œuvre populaires et du matériel différent ethnographique et folklorique. On rend compte de l'ère de Sumonja dans «La Fée de Bosnie» qui dure jusqu'au premier février 1887, ensuite on décrit son cas. On l'a appelé faire son service militaire qui durait trois ans, et il a été obligé de quitter Sarajevo et avec cela la rédaction de la revue.

N. T. Kašiković fut l'héritier de Sumonja comme rédacteur de «La Fée de Bosnie» qui, encouragé par le résultat des premiers rédacteurs, avait réussi à maintenir la revue et à la publier presque trente ans jusqu'à la première guerre mondiale.